

Венгрии, в связи с вопросами этногенеза венгерского народа, так и в общее расоведение, разрабатывая вопросы антропосистематики. П. Липтак стоит на материалистических позициях, а методология его разделяется многими учеными. Этому не противоречат некоторые расхождения в деталях, которые могут возникать и разрешаться по мере накопления материалов.

У оппонента нет сомнения в том, что П. Липтак вполне достоин присуждения ему степени доктора биологических наук.

20 октября, 1968.

OPPONENSI VÉLEMÉNY

LIPTÁK PÁL „AZ ŐSMAGYAROK ETNOGENEZISÉNEK PALEOANTROPOLÓGIÁJA” CÍMŰ DOKTORI DISSZERTÁCIÓJÁRÓL

Írta: Dr. V. V. GINZBURG

az orvostudományok doktora, professzor
(Leningrád)

A Szegedi Egyetem Embertani Tanszékének vezetője, dr. LIPTÁK PÁL régóta ismert Magyarország ősi népességcinek antropológiájára vonatkozó munkái révén. Ezekkel a kutatásokkal kapcsolatosak a Hominidák taxonómiájára vonatkozó munkái is, amelyek kifejtik mind LIPTÁK Pálnak a rasszgenézisre vonatkozó általános elképzeléseit, mind pedig metodikai eljárásait.

LIPTÁK Pálnak valamennyi munkája végső fokon a magyar nép etnogenézisének kérdéseivel kapcsolatos, és ezeknek anyagára, valamint metodikai megalapozására épül doktori értekezése: „Az ősmagyarok etnogenézisének paleoantropológiája”.

Bevezető megjegyzéseim LIPTÁK Pál doktori értekezésére vonatkozólag úgyszólván valamennyi munkájának ismeretén alapszanak, az elküldött jegyzéknek és a disszertáció tézisei hiteles fordításának megfelelően.

A disszertáció nagy figyelmet fordít a rasszismeret metodológiai oldalára: a Hominidák és az emberfajták taxonómiájának kérdéseire, valamint a rasszanalízis módszereire. Ezen az alapon tekinti át Magyarország ősi népességének rassztípusait és a magyarok etnogenézisének kérdéseit.

LIPTÁK Pál a mai emberiséget egyetlen politipikus fajnak tekinti, amely alfajokból (földrajzi rasszokból) vagy ahogy azokat a szovjet irodalomban nevezik: nagy rasszokból áll. Ma még vita tárgyát képezi, hogy az utóbbiak száma mennyire tehető.

LIPTÁK Pál, miként V. V. BUNAK és többen mások, a négy nagy rasszra való felosztást fogadja el, ezek: veddo-ausztraliid, az europid, a mongolid és a negrid. Az emberiségnek a három részre való elterjedt tagolásában, amelyet a szovjet antropológusok többsége magáénak vall, az ausztraliid és a negrid rasszokat egy ekvatoriális rasszba egyesítik. Kétségtelen, hogy a rendelkezésre álló adatok nem teszik lehetővé sem az egyik, sem a másik szempont elvetését, és ez nincs hatással a további taxonómiai eljárásra a rasszoknak részletesebb következetes osztályozása tekintetében, amelyeket LIPTÁK terminológiája taxonoknak nevez.

A taxonómiai elemzésben LIPTÁK Pál az egyes jellegek különböző értékűségének elvét következetesen szem előtt tartja a nagy rasszok és a kisebb alkatgóriák következetes felosztása tekintetében. Ezt az elvet, amelyet még DENIKER vezetett be évszázadunk elején, határozottan a szovjet antropológiai iskolában (A. I. JARCHO és mások) a harmincas években dolgozták ki, és egyre inkább elfogadásra talál. A precíz klasszifikáció és az egyes rasszok részletes diagnosztikai jellemzése LIPTÁK Pál munkáiban magas színvonalat képvisel.

A konkrét antropológiai kutatásokban LIPTÁK Pál nem elégszik meg a csoportok középérték adataival, és tagadja a populacionistáknak a populációk és rasszok azonosságára vonatkozó nézeteit. Kutatásainak alapjául a csoporton belüli individuális diagnosztikát választotta. Ezt az „individualizáló” módszert követi a rasszdiagnosztikában számos antropológus, míg mások — ellenkezőleg — tagadják a típus individuális diagnózisának lehetőségét, abból kiindulva, hogy a rasszjellegek genetikailag függetlenek egymástól és bármely kombinációban

öröklődhetnek. A genetikának ez a vitathatatlan alapelve nem mond ellent a jellegek meghatározott egymással való, kombinálódásban történő öröklődésének sem, ami lehetővé teszi a rassztípusok tartós állandóságát, nem tekintve az egyes individuumok jellegeinek variabilitását.

Sajnos, mi mindeztideig szinte egyáltalán nem ismerjük a rasszjellegek többségének genetikai alapját és öröklődését. Az opponens, éppúgy mint a disszertáns, azt a nézetet vallja, hogy a rasszjelleg-együttesek öröklődése az egyes egyéneknél nemcsak, hogy lehetséges, de éppen törvényszerű, jöllehet ennek a folyamatnak a genetikája még nincs megfejtve. Ebben itt vajon a pleiotropia játszik-e szerepet, és milyen szerepet, vagy minden a jellegek kapcsolódásán alapul? E probléma tisztázatlansága azonban számos esetben nem akadályozta, hogy világosan diagnosztizáljuk a rassztípust élő egyéneken vagy koponyán, figyelembe véve az egyes jellegek széles körű variabilitását és különböző kombinációik genetikai lehetőségét (amelyet természetesen a morfo-funkcionális összeegyeztetethez köthető korlátoz).

Az opponensnek az a véleménye, hogy a disszertáns e kérdésekben elfoglalt álláspontja helyes.

A humángenetikára vonatkozó ismereteink még nem elégségesek ahhoz, hogy kvantitatív értékeljük valamely rassz elemeit, az egyes individuumok típusának vonatkozásában, valamint ahhoz, hogy ezen elemeket százalékarányban fejezhessük ki, a populáció egységében összegezve azokat. Az ilyen jellegű számítás, amelyet a disszertáns a korábbi munkáiban elvégzett, igen relatív.

Egyet kell érteni a disszertánsal abban, hogy feltétlenül szükséges a csontvázleteknek a temetőn belül mutatkozó topográfiával való együttes tanulmányozása, figyelembe véve a temetkezések régészeti sajátosságait stb. Ez igen fontos ahhoz, hogy az antropológiai adatokat történelmi kútfőnek tekinthessük. Egyet kell érteni a disszertánsal abban is, hogy nem szabad „a priori” egyoldalúan csatlakozni az autochtonizmus vagy a migracionizmus szélsőséges felfogásaihoz.

LIPTÁK Pál munkáiban folytatva a modern magyarországi paleoantropológia megalapítójának, BARTUCZ Lajosnak tradícióját, számos temetőt tanulmányozott Magyarországon területén, amelyek csaknem egy évezred folyamán keletkeztek a hun kortól kezdve, és főként az avar kort és a honfoglalás korát tanulmányozta.

A disszertáns, miként más antropológusok is (BARTUCZ, NEMESKÉRI, WENGER, TÓTH és mások) kiemeli Magyarországon területén a rassztípusok jelentős heterogenitását, amely még a kőkorszakra vezethető vissza, amikor az ország europoid népességében már jól elkülöníthetőek voltak mind a brachykran, mind a dolichokran rasszok. A későbbi korszakokban feltárt anyagokban — bronzkor és vaskor — már határozottabban differenciálódnak a hosszúfejű protoeurópai és a mediterrán rasszok, valamint a különböző rövidfejű rasszok — a dinári és az alpi. A szármata időszakban a jazygoknál megjelenik a pamírinak, vagy középázsiai folyóközinnek nevezett típus, jöllehet ennek különböző az eredete, részben amint mi most tartjuk, az Alsó-Volga vidéke is.

Az avar korban Magyarországon területének népessége még heterogénebb rasszbeli tekintetben, minthogy az avar kaganátus összetételében voltak olyan csoportok, amelyek közvetlenül kimutatták, hogy a mongolid nagyrassz típusaiból származnak vagy pedig az átmeneti europa-mongolid típusokból, mint például az urali rassz. A mongolid vonások határozottabban kifejezettek az uralkodó réteg képviselőinél.

A honfoglalás korában megállapítható a délszibériai (turánid) rassztípus, amelyet a disszertáns helyesen kapcsol össze török elemek behatolásával. De ebben az időszakban a mongolid elem egészen véve valamivel csökken, amelyet azzal lehet magyarázni, hogy már korábban megkezdődött a keletről jöttek keveredése az őslakossággal.

Felmerül a kérdés, hogy az ilyen tipológiai heterogenitás nem következménye-e az egyes jellegek nagy individuális variabilitásának, amelyek konvergensen képeznek valamely típust, akár közeli rasszok keretei között.

Nem lehet kizárni, hogy bizonyos számú egyénnél, így is történt. Azonban figyelembe kell venni, hogy a tanulmányozott időszak olyan korszak volt, amikor Magyarországon területére folyamatosan hatoltak be mind északi és nyugati törzsek, mind — sokkal nagyobb mértékben — keletiek: jazygok, hunok, protobolgárok, avarok, ugorok és más népek, amelyek igen különböző rassztípusokat hoztak magukkal. Ezek itt letelepedtek, és a helyi lakossággal és egymás közt keveredtek. Az idevándoroltak rassztípusai őshazájukban, miként az autochton népességé is, bizonyos földrajzi tájakkal voltak kapcsolatosak. Következésképpen jelen esetben beszélhetünk a különböző rasszok valószínű keveredéséről. Ennek a keveredésnek a nyomait figyelemmel lehet kísérni Magyarországon mai népességében is.

LIPTÁK Pál munkáiban igen aprólékosan tanulmányozza a különböző etnikai csoportok rassztípusait, amelyeknek részük volt a magyar nép kialakulásában. A disszertáns azoknak a földrajzi areáloknak népességével veti őket egybe, ahonnan származtak.

Ezzel kapcsolatban LIPTÁK Pál munkáiban több ízben hivatkozik a szovjet antropológusok munkáira, akik sokat foglalkoztak Szibéria, az Ural, a Volga-mellék, Kelet-Európa és más területek ősi népességének tanulmányozásával, azaz azon tájékával, ahol kialakultak azok az etnikai csoportok, amelyek Magyarország területén letelepedtek.

LIPTÁK Pál figyelmet fordít a koponyatorzítás elterjedt szokására Magyarország ősi népességénél. Valóban a szarmatáknál és avaroknál ez szélesben el volt terjedve. Föltehetőleg elírás az a megjegyzés, hogy a torzítás számos hun koponyán ismeretes. De hiszen Magyarország területén éppen hun temetők úgyszólván egyáltalán nem ismeretesek, és azokat, amelyeket korábban hunoknak tartottak, később avaroknak ismerték el. Erről már a harmincas években írt BARTUCZ.¹

Ugyancsak felmerül az a kérdés, lehetséges-e a prehisztorikus koponyákon gyakran megállapított trepanációt etnikai jellegnek tekinteni Magyarország területén. Hiszen a trepanáció nagyszámban állapítható meg Csehszlovákia területének prehisztorikus koponyáin, az NDK és az NSzK területein és a Szovjetunióban. Ez a szokás átment az egyes etnikai csoportok határain.

Összegezve az előadottakat, megállapíthatjuk, hogy dr. LIPTÁK Pál munkásságával jelentősen gazdagította mind Magyarország koraközépkori népességének etnikai antropológiáját, a magyar nép etnogenezisének kérdései kapcsán, mind az általános rasszismeretet az antropozisztematika kérdéseinek kidolgozásával. LIPTÁK Pál materialista nézeteket vall, metodológiáját számos tudós vallja magáénak. Ennek a ténynek egyáltalán nem mondanak ellent a részletkérdésekben való egyes nézetkülönbségek, amelyek törvényszerűen jelentkeznek, és oldódnak meg a vizsgálandó anyag további gazdagodásával párhuzamosan.

Az opponens számára nem kétséges, hogy LIPTÁK Pál minden tekintetben érdemes a biológiai tudományok doktora fokozat odaítélésére.²

*

(Lezárva: 1968. október 20-án. Előadva: 1969. január 15-én).

*

(A tézisek és az opponensi vélemény közlésre beérkezett: 1969. május 17-én).

¹ A magyarországi torzított koponyaletek túlnyomó többsége hún-germán kori. GINZBURG professzor opponensi véleménye megírásának időpontjában nyilvánvalóan nem ismerte még az ide vonatkozó magyarországi kutatásokat. (A szerk.)

² A disszertáció másik opponense DR. LÁSZLÓ GYULA professzor, a történeti tudományok doktora volt, akinek opponensi véleménye az ELTE Régészeti Tanszékének „Dissertationes Archaeologicae” című kiadványában jelenik meg az 1970. év folyamán. — A harmadik opponens, DR. NEMESKÉRI JÁNOS, a biológiai tudományok kandidátusa, opponensi véleménye 1970. év folyamán jelenik meg.